

(1) Ανασκευή της θεωρίας περύ τῶν ἐνφύτων ὕδεων.

Ού ἐκπρόσωποι τῆς θεωρίας αὐτῆς στηρίζονταν προπάντων στὸ γεγονός
ὅτι ὑπάρχουν ὄρισμένες γενικά διαδεδομένες καὶ ἀναγνωρισμένες ἔννοιες
καὶ ἀρχές μεταξύ τῶν ἀνθρώπων καὶ τῶν λαῶν ὅλων τῶν ἐποχῶν.¹ Ο Herbert
τοῦ Cherbury, ὁ κύριος ἐκπρόσωπος τοῦ ἀγγλικοῦ ὄρθιολογισμοῦ, εἶχε ἐπι-
χειρήσει νά θεμελιώσῃ τέχνης ὄρισμένων γενικῶν θρησκευτικῶν καὶ ἡ-
θικῶν θεωριῶν πάνω στὸ *consensus gentium*, σύμφωνα μέτρη βασική του
πρόταση *summa veritatis norma consensus universalis*.² Ετσι μποροῦσε νά
ἐξηγήσῃ τέχνης αὐτές οὐδέες ως ἐμφύτεις μέσα στήν ἀνθρώπινη φύση³.

'Ο Locke, άντεψετα, θέλοντας νά ξεκαθαρίση τό πεδύο της ερευνας άπο προσχηματισμένες γνώμες προσπαθεῖ νά άνασκευάση τήν πρόταση περί γενικής συμφωνίας.' Αλλ' άκρια κι αν ύπαρχη κάποια συμφωνία τῶν άνθρωπων ώς πρόσδοτοι σμένες άρχες ή προτάσεις, αύτό δέν σημαίνει άπαραίτητα ότι αύτές είναι εμφυτεις μέσα μας :

"....ή καθολική συμφωνία καθόλου 'δέν θά' ἀπεδείκνυε ὅτι οἱ ἀληθείες αὗτές εἶναι ἔμφυτες, διὸ μποροῦμε νῆστος δεῖξουμε ἔναν ἄλλο δρόμο ἀπό τόν ὁποῖο οἱ σύνθρωποι μπόρεσαν νά φθάσουν σ' αὐτή τὴν ὁμοιομορφή σκέψης ως πρός τὰ πράγματα γιατί τὰ ὁποῖα συμφωνοῦν...."².

'Η ἀρχή τῆς ταυτότητας (ὅτι εἶναι, αὐτό εἶναι), ή ἀρχή τῆς ἀντίφασης (τέ οὐδε πράγμα δέν μπορεῖ νά εἶναι καὶ νά μήν εἶναι) καὶ οὐθεωρητικές ἀρχές πού ὑπόκεινται πολλῶν ἐπιστημονικῶν ἀποδεξεων δέν μπορεῖ νά εἶναι ἔμφυτες, γιατί τά παιδιά δέν ξέρουν τύποτε ἀπό αὐτές.' Επιπλέον τέτοιες ἀρχές εἶναι ἀγνωστες καὶ στή μεγάλη πλειονότητα τῶν ἀνθρώπων οὐ ὅποιοι δέν ἔχουν ἐπιστημονική μόρφωση. Εἶναι λοιπόν ἀντιφατικό νά δεχτοῦμε ὅτι η φυχή εἶναι ἐκ γενετῆς δεμένη μέ ἀληθειες για τύς οποιες δέν ἔχει ίδεα. 'Η πρόταση λ.χ. "ἔνα καὶ δύο κάνουν τρία" θά ἔπρεπε νά εἶναι ἔμφυτη. Πρακτικές ἐπίσης βασικές προτάσεις καὶ ἡθικές ἀρχές δέν εἶναι ἔμφυτες, μια καὶ δέν ίσχυουν καθολικά καὶ δέν ἀκολουθοῦνται συνεπῶς ἀπ' ὅλους. Τό αὕτη μάλιστα νά ἀποδεικνύωνται στούς ἀνθρώπους οὐ ἡθικούς κανόνες καὶ τό γεγονός ὅτι αὐτού ἀποδεικνύονται μέ διαφορετικό τρόπο δεύχνει σαφῶς ὅτι δέν εἶναι ἔμφυτοι. Καὶ η κρύση για

1. Reiniger, 25.

2. Essay I 1,2.

τό ήθικό είναι διαφορετική στούς διαφόρους άνθρωπους. Θά μπορούσε ίσως να πη κανείς ότι η τάση για τήν εύτυχία και η αποστροφή πρός τήν άθλι-
τητα είναι έμφυτες· αύτήν ίμως είναι κύνητρα και παρορμήσεις για τέλειας πράξεις μας και δέν πρόκειται για έντυπωσεις πάνω στήν υγεία. Βασι-
κές προτάσεις είναι άδυνατο να προϋποτεθούν έμφυτες μιας και οι έν-
νοιες που τέλεις διαπερνούν δέν είναι έμφυτες. Είναι άλλωστε παρατηρημένο
ότι οι άφηρημένες έννοιες είναι ξένες στά παιδιά και σχηματίζονται μό-
νον οταν ο άνθρωπος φθάσῃ σ' έναν ύψηλό βαθμό διανοητικότητας και πνευ-
ματικής έντασης.¹ Ή ίδεα του θεού δέν είναι έπεισης έμφυτη, πράγμα που
είναι φανερό από τό γεγονός ότι οι λαοί δέν έχουν τήν ίδια πα-
ράσταση περί θεού και αύτή ποικίλει άκρια και στά διάφορα άτομα. 'Εάν
ύπάρχη μια γενική συμφωνία ολων ώς πρός τήν τιμή που θέτει οφείλεται στό²
θεό, αύτό δέν αποδεικνύει ότι η πρόταση "ο θεός είναι άξιοσέβαστος" α-
ποτελεί έμφυτη μέσα μας άληθεια. Είναι σάν τήν πρόταση "η μέρα είναι
φωτεινή" τήν οποία ένας έκ γενετής τυφλός έμαθε από μικρός να τήν πλ-
στεύη και οταν έγχειρόστηκε και άνεκτησε τήν δρασή του είδε μέ τά ί-
δια του τά μάτια ότι είναι άληθινή· αύτό ίμως δέν σημαίνει ότι η πρό-
ταση αύτή ήταν έμφυτη μέσα του.

'Εάν κανείς αντέτεινε ότι οι έμφυτες ίδεες είναι άρχικά δεδομένες στήν φυχή μόνον ασυνείδητα και οι άνθρωποι τέλεις γνωρίζουν και δύνουν σ'
αύτές τήν συγκατάθεσή τους μόλις άρχισουν να κάνουν χρήση του λογικού
τους (άπαντηση στό έπιχειρημα για τήν περίπτωση τών παιδιών), θά έπρε-
πε να έχη ίπραστο ότι έκεινο που ίπαρχει στήν φυχή δέν είναι παρά τό³
συνειδητό και οτι ασυνείδητες παραστάσεις είναι κάτια τό έντελως δια-
φορετικό. Τό λογικό δηλαδή πρέπει να τό θεωρούμε σάν ένα δργανό τό ά-
ποιο λειτουργεῖ για να συνάγουμε από άρχες ήδη γνωστές άληθειες ά-
γνωστες. Γιατί είναι παράξενο να λέμε ότι η χρήση του λογικού κάνει
τόν άνθρωπο να βλέπη αύτό που ήδη γνώριζε (τέλεις έντυπωμένες δηλαδή μέ-
σα του έμφυτες ίδεες). 'Εξαλλου δέν απαστεῖται καμιά ένέργεια του λο-
γικού ώς πρός τά άξιώματα που θεωρούνται συνήθως ώς έμφυτες άρχες : τά
άξιώματα τά άναγνωρίζουμε ώς άληθινές άρχες από τήν στιγμή που τά ά-
ντιλαμβανόμαστε, χωρίς να ίπαρχη άναγκη να κάνουμε τόν παραμικρό συλ-
λογισμό. Τό συμπέρασμα του Locke σ' αύτό τό σημείο είναι :

"Αφού λοιπόν τό λογικό δέν συμβάλλει καθόλου στό να μᾶς βοηθήση να δεχτού-
με αύτές τέλεις πρώτες άρχες, τότε αύτό που ίπαστηρίζουν (ένν. οι ά-
παδοί και εύσηγηταί τής θεωρίας τών έμφύτων ίδεων), ότι οι άνθρω-
ποι τέλεις γνωρίζουν και δύνουν για τέλεις τήν συγκατάθεσή τους από

τή στιγμή πού άρχεζουν νά χρησιμοποιούν τό λογικό τους, είναι τελείως έσφαλμένο· ἀκόμα κι αὖ θά ήταν ἀληθινό, καθόλου δέν θά ἀπεδείχνυε ὅτι τά ἀξιώματα είναι ἔμφυτα¹. (Essay, I, 1, 3).

Τό συμπέρασμα τοῦ Locke είναι ὅτι δέν ύπάρχουν καθόλου ἔμφυτες ὕδεις: τό πνεῦμα μας είναι ἀπό τή φύση του σάν ἓνα λευκό, ἄγραφο χαρτί (tabula rasa· white paper), πνεῦμα κενό ἀπό κάθε παράσταση.

""Ἄς ύποθέσουμε, λοιπόν, ὅτι στήν ἀρχή ἡ ψυχή είναι, ὅπως λέμε, tabula rasa, ἀδειά ἀπό χαρακτηριστικά, χωρές καθόλου ὕδεις· πῶς ἡ ψυχή θά ἐφοδιασθῇ μ' αὐτές; Πῶς κατακτᾷ αὐτή τήν ἀπέραντη ἀποθήκη, πού ἡ φαντασία τοῦ ἀνθρώπου, δραστήρια πάντα καύ ἀπεριόριστη, τοῦ παρουσιάζει μέ αἴπειρη σχεδόν ποικιλία; Ἀπό πού ἀντλεῖ ὅλα τά ύλικα πού είναι ὁ πλούτος ὅλων τῶν συλλογισμῶν του καύ ὅλων τῶν γνώσεών του; Σ' ὅλα αὐτά, ἡ ἀπάντησή μου είναι μείρα λέξη: ἀπό τήν ἐμπειρία· σ' αὐτήν στηρίζεται ὅλη μας ἡ γνώση καύ ἀπ' αὐτήν τελικά πηγάζει"².

'Η θεωρία αὐτή ήταν ἕνας τολμηρός νεωτερισμός για. τήν ἐποχή τοῦ Locke, γιατί ὡς τότε, ἀπό τήν ἐποχή τοῦ Πλάτωνα μέχρι τοῦ Descartes καύ τοῦ Leibniz οἱ φιλόσοφοι πύστευαν ὅτι ἔνη μεγάλο μέρος τῆς πιστής γνώσης μας δέν πηγάζει ἀπό τήν ἐμπειρία.

(2) Ἡ ἀληθινή πηγή τῆς γνώσης.

'Η ψυχή μας, λοιπόν, μοιάζει ἀρχικά μ' ἓνα λευκό χαρτί στο δόποιο ἔγραφοντας ἀργότερα τά ἐμπειρικά στοιχεῖα ἢ μ' ἓνα σκοτεινό δωμάτιο στο δόποιο περνᾶ τό φῶς ἀπό δύο μικρά ἀνοίγματα: ἀπό τήν ἐξωτερική καύ ἀπό τήν ἐσωτερική ἐμπειρία. Διττή λοιπόν είναι ἡ πηγή τῶν παραστάσεών μας: (1) Αἰσθηση ἢ αἰσθητή ἀντίληψη (sensation) πραγμάτων τοῦ ἐξωτερικοῦ κό-

1. Τό τελευταῖο αὐτό σημεῖο ἐξηγεῖται μέ τήν παρατήρηση ὅτι ὁ χρόνος πού ἄρχεζουμε νά χρησιμοποιούμε τό λογικό μας δέν είναι ἀκριβῶς ἐκεῖνος· κατά τόν δόποιο ἀνακαλύπτουμε τές γενικές καύ ἀφημημένες ἀλήθευτες. 'Αντιλαμβανόμαστε τά ἀξιώματα καύ συμφωνούμε, συγκατατιθέμεθα γι' αύτά ὅχι ταυτόχρονα μέ τήν ἀρχή τῆς χρήσης τοῦ λογικοῦ μας παρά ἀργότερα, κατά τήν πορεύα τῆς ζωῆς. 'Αλλ' ἀκόμα κι αὖ αύτό γινόταν ταυτόχρονα, δέν σήμαινε ὅτι ἀκολουθεῖ τό συμπέρασμα πώς τά ἀξιώματα αύτά είναι ἔμφυτα.

2. Essay, II, 1, 2..

σμου τά δόποια έπενεργούν πάνω μας μέσω τῶν αἰσθητηρῶν ὄργάνων καὶ διὰ τοῦ νευρικοῦ συστήματος πρὸς τὸν ἔγκεφαλο, αὐτὴ τὴν "αἴθουσα ἀκροάσεων τῆς ψυχῆς", δόπου τά ἐμπειρικά στοιχεῖα μετασχηματίζονται σὲ αἰσθήματα. (2) Ἐσωτερικὴ αἴσθηση (internal sense), ἀνταύγεια ἢ ἀντέληψη τοῦ ἑαυτοῦ μας, ἡ δόποια γίνεται δυνατή χάρη στὴν ὑκανότητα τῆς ψυχῆς νά συνειδητοποιῇ τὸ δικές μας ἐνέργειες ἢ καταστάσεις ποὺ δημιουργοῦνται ἀπὸ τὰ ὑλικά τά δόποια εἰσρέουν μέσα της ἀπέξω. Ὁ φιλόσοφος ὀνομάζει τὴν ἐμπειρία αὐτὴν "ἐσωτερικὴ αἴσθηση". αὐτὴ ἀναπτύσσεται ἀπὸ τὰ ἀποτελέσματα ποὺ προκαλοῦν μέσα μας οἱ παραστάσεις ἐξωτερικῶν ἀντικειμένων. Τά ἀποτελέσματα αὐτά εἶναι εἴτε ἐνέργειες εἴτε παθητικές καταστάσεις. Εἶναι πολὺ φυσικό καθὼς ἡ ψυχή ὑπόκειται σ' αὐτές τὸς ἐνέργειες ἢ καταστάσεις νά τὸς ἀντιλαμβάνεται καὶ νά στοχάζεται πάνω σ' αὐτές καὶ ἔτσι νά περιέχῃ μιάν ἄλλη σειρά παραστάσεων τὸς δόποιας ἐμεῖς χαρακτηρίζουμε ὡς συνείδηση, σκέψη, ἀμφιβολία, συλλογισμό, πίστη, συμπέρασμα, γνώση, βούληση κλπ. Ἔδω ἀνήκουν ἐπίσης καταστάσεις σάν τὴν χαρά καὶ τὴν λύπη ποὺ προκύπτουν ἀπὸ ἐντυπώσεις τὸς δόποιας δεχτήκαμε καὶ υιώσαμε τὴν ἀνταύγειαν τοὺς μέσα μας. Χρονικά ἡ ἐξωτερικὴ ἐμπειρία προηγεῖται τῆς ἐσωτερικῆς αἴσθησης. Στά πρῶτα χρόνια τῆς ζωῆς τὸ βλέμμα κατευθύνεται πρὸς τὰ ἔξω καὶ ἡ ψυχὴ πρέπει πρῶτα νά δεχτῇ ἐξωτερικές ἐντυπώσεις πρῶτος ἀρχήση νά στοχάζεται πάνω σ' αὐτές, καὶ ἀρχύει ὁ δινθραπός νά ἔχῃ ὑδεῖς καὶ παραστάσεις μόνον τότε, δόταν θά ἔχῃ ἐξωτερικές ἐμπειρίες καὶ ἀντιλήψεις. Ὁ Locke τονίζει ἐπανειλημμένα δότι δέν μποροῦμε νά ἔχουμε γνώση παρά 1) μέ τὴν αἴσθηση μέ τὴν δόποια ἀντιλαμβανόμαστε τὰ ἐπιμέρους πράγματα 2) μέ τὴν ἐσωτερικὴ αἴσθηση, μέ τὴν δόποια ἡ ψυχὴ λαμβάνει γνώση τῶν δικῶν, της λειτουργιῶν, καὶ 3) μέ τὸν ὄρθδο λόγο μέ τὸν δόποιο διαπιστώνουμε τὴν συμφωνία ἢ τὴν ἀσυμφωνία τῶν παραστάσεών μας. Τό πρῶτο καὶ τὸ δεύτερο συνιστοῦν τὸ δύο μοναδικές πηγές τῶν ὑδεῶν μας καὶ τὸ τρίτο εἶναι ἕνα μέσο ἐλέγχου αὐτῶν τῶν ὑδεῶν.

Ἡ ἀληθευτὴ λοιπὸν πηγὴ τῆς γνώσης εἶναι ἡ ἐξωτερικὴ καὶ ἡ ἐσωτερικὴ ἐμπειρία. Χωρίς τὴν διετή αὐτὴν ἐμπειρία δέν ὑπάρχει καμιά ὑδεῖα, καμιά παράσταση, καμιά σκέψη, καμιά συνείδηση. Ὁ Locke εἶναι ἐμπειριστής, ἀλλ' ἐπειδή δέχεται καὶ τὴν ἐσωτερικὴ αἴσθηση δέν εἶναι σεντουαλιστής! Ήστόσιο οἱ δύο αὐτές πηγές τῆς γνώσης δέν ἔξηγοῦν τελείως τὴν ἐύκρατην ποὺ σχηματίζουμε για τὸν κόσμο παρά μόνο τὰ θεμελιακά συστατικά μέρη ἢ τὰ δομικά ὑλικά τοῦ κοσμού μας: τέσσες "ἀπλεῖς ὑδεῖς" (simple ideas). Καὶ οἱ συνθετεῖς ὑδεῖς σχηματίζονται ἀπὸ τὸς ἀπλεῖς ὑδεῖς ποὺ ἀνακαλύπτουμε πώς συνυπάρχουν στὴν φύση.

(V) ΛΙΛΕΣ ΚΑΙ ΣΥΝΘΕΤΕΣ ΙΔΕΕΣ

Η γνώση μας συντίθεται από απλές ίδεες (simple ideas) τις οποίες ο νοος δέχεται παθητικά. Δύο είναι τα χαρακτηριστικά τους : (1) Το έξωτερικό γνώμονα είναι ότι αύτές δεν άναλυονται σε περισσέρα συστατικά μέρη άνομοια, γράμματα του άλφαβήτου στα οποία φθάνουμε άναλυοντας το περιεχόμενο του λόγου ένας βιβλίου. (2) Το έσωτερικό χαρακτηριστικό είναι ή παθητική στάση του πνεύματος άπεναντί τους. Η άντεληψη δεν είναι ένεργεια της ψυχής παρά μια παθητική κατάσταση του πνεύματος (passion of the mind). Η "έκταση" λ.χ. είναι κατά τόνον Locke μια απλή ίδεα : δεν μπορούμε να την άναλυσουμε σε μέρη που δεν είναι έκτατα καὶ δεν χρειάζεται να υποβληθῇ το πνεῦμα σε μια άνεργεια για να την κερδίσῃ, τη δέχεται παθητικά. Το ίδιο συμβαίνει καὶ με τις ίδεες τῶν χρωμάτων, τῶν τόνων, τῶν δομῶν, τῶν γεύσεων, τῶν άφων. Είναι άδυνατό να διασαφηνίση κανεὶς μέ λέξεις την ούσια αὐτῶν τῶν "μονομορφίκων" ίδεων. Η παραστάσεων, ὅπως λ.χ. θὰ ήταν άδυνατό να έξηγήσῃ κανεὶς σ' ἔναν τυφλό τέ είναι φῶς καὶ χρώματα ή σ' ἔναν κωφό τέ είναι τόνοι. Μέσα από την οἰσθηση τῆς ἀφῆς καὶ τῆς ὄρασης έχουμε τις ίδεες έκτασης, τῆς μορφῆς, τῆς κίνησης καὶ τῆς ἡρεμίας τῶν πραγμάτων. Άλλα οἱ παραστάσεις τῆς άντεληψης, τῆς μνήμης, τῆς σκέψης, τῆς ἀμφιβολίας, τῆς πίστης, τῆς γνώσης, τῆς βουλησης συγκροτούνται μόνον στο ἐπύπεδο του στοχασμού (reflexion). Μέσα από την έξωτερη καὶ την εσωτερική αἰσθηση μαζί έχουμε τις παραστάσεις τῆς ὑπάρξης, τῆς δύναμης, τῆς ἐνότητας, του χρόνου ὅπως καὶ τῆς σώματικῆς καὶ ψυχικῆς χαρᾶς ή λύπης. Αύτές οἱ απλές ίδεες σχηματίζουν τὸ άλφαβήτο τῆς γνώσης μας, από το δύο οι συντίθενται οἱ ποικίλες μορφές σκέψης μέσα από ποικίλους συνδυασμούς αὐτῶν τῶν ίδεων.

Οἱ σύνθετες παραστάσεις (complex ideas) αποτελούνται μόνον από απλές παραστάσεις καὶ ἀνάλογα με τις σχέσεις τῶν ποιοτήτων που αποδύνονται οἱ παραστάσεις αὐτές διακρίνονται σε τρόπους (modes), ούσες (substances) καὶ σχέσεις (relations) :

(1) Τρόποι είναι κάθεις που δεν μπορεῖ να νοοθῇ οὕτι οὔπαρχει για τόν έαυτό του ἀλλά για ἔνα ἀλλό. "Ετοι απόσταση, διάσταση, μορφή, τόπος, μέτρο, έκταση" είναι τρόποι του χώρου ὅπως ἀκολουθά, διάρκεια, στιγμή, αἰωνιστήτα είναι τρόποι του χρόνου. Εδῶ διακρίνονται ἀπλοί τρόποι (simple modes), ὅταν τα συστατικά μέρη είναι διμορφα, π.χ. τόπος, ἀριθμος, μια δεκάδα, καὶ ἀνάμικτοι τρόποι (mixed modes) ὅταν τα στοιχεῖα τους είναι ἀνομοιογενή, π.χ. έκτυπωση.

(2) Ούσεις είναι οἱ φορεῖς τῶν τρόπων καὶ ἐπέσης τῶν ἀπλῶν ποιοτήτων. 'Απλές ίδεις συνδέονται ἔτσι σ' αὐτές ὥστε νὰ συλλαμβάνωνται κάτω ἀπὸ ἕνα κοινὸν όνομα, ή νὰ νοοῦνται ὡς ἐνότητα. Κατ' αὐτὸν τὸν τρόπον προκόπτουν παραστάσεις ἐπιμέρους αὐθικόστατων πραγμάτων, ὅπως π.χ. ἄνθρωπος, δέντρο, σῶμα. Είναι ὅμως δυνατό νὰ συλλαμβάνωνται περισσότερες ούσεις, μαζί σε συγκεντρωτικά πράγματα ή συλλογικές παραστάσεις (collective ideas), ὅπως στρατός, δάσος, κοπάδι.

(3) Σχέσεις είναι συσχετικές ἔννοιες ποὺ προκύπτουν ὅταν συγχρένωνται ἄλλες παραστάσεις μεταξὺ τους. "Ετσι ὁ "Νόος" είναι μιᾶς ούσης ὅταν ἐγώ τὸν θεωρῶ ὡς ἔναν "ἄνθρωπο" καὶ η "άνθρωπότητά" του είναι ἔνας τρόπος ὅταν ὅμως ἐγώ τὸν χαρακτηρίζω ὡς "σύζυγο", τότε αὐτός είναι μιᾶς σχέσης γιατί περιλαμβάνει τὴν ἀναφορά του πρὸς ἔναν ἄλλο ἄνθρωπο, τῇ γυναικαὶ του¹. Εδῶ ἀνήκουν ὅλες οἱ ἔννοιες σύγκρισης, αἴτιας καὶ ἀποτελέσματος, ταυτότητας καὶ διαφορῶν, ἢ θικές σχέσεις καὶ τὰ παρόμοια.

Πῶς προκύπτουν οἱ σύνθετες παραστάσεις; 'Οπωσδήποτε ὁ νοῦς ἐνεργεῖ ἐδῶ συνδυαστικά καὶ συμπλεκτικά μόνον, ὅχι δημιουργικά. Οἱ σύνθετες ίδεις δέν είναι παρά "σύνδεσμοι ἀπλῶν παραστάσεων οἱ ὅποιες ἔχουν συλληφθῆ κάτω ἀπὸ ἔνα όνομα"². Τὴν ἀρχή τους τὴν ὀφεύλουν στὴν αὐθόρμητη σύνδεση τοῦ νοῦ καὶ ἐδῶ, σ' ἔνα σημαντικό σημεῖο, ὁ ἐμπειρισμὸς τοῦ Locke διασπάται. Διέρτει, οἱ σύνδεσμοι τῶν ἀπλῶν παραστάσεων γίνονται· μέντοι λειτουργίες τοῦ νοῦ οὕτως δέν ἔξαρτῶνται πιεστὶ ἀπὸ τὴν ἐμπειρία, δηλαδή μετά τὴν κάρπωση τῶν ἐμπειρικῶν δεδομένων. Επομένως οἱ λειτουργίες αὐτές δέν πηγάζουν ἀπὸ τὴν ἐμπειρία. Καὶ εἰνάντι φανερό ὅτι οἱ σύνθετες παραστάσεις δέν γίνονται αὐθαίρετα ἀπὸ ἔνα ἀτομο. Σύμφωνα ὅμως μέ τοῖσιν καίνωνες γίνονται, δέν διασαφηνεῖται ὁ Locke. Μιλάει μόνον για μιᾶς "ὅρισμένη ἐλευθερία". στὸν σχηματισμὸν σύνθετων παραστάσεων, ἀλλ' είναι φανερό ὅτι τὸ ἀτόμο δεσμεύεται νὰ συντάσσῃ καθ' ὅμδας αὐτές τῆς θεμέλιακές παραστάσεις· καὶ ὅχι ἄλλες. Προϋποθέτει τὸν ἐδῶ ἐπενέργεια ἀπὸ κόνινο ἐμπειρικῶν καὶ μή ἐμπειρικῶν παραγόντων, ἔνα πρόβλημα ποὺ ὁ Locke δέν φαίνεται ὅτι τὸ ἔχει αὐτομετωπίσει καὶ ποὺ μένει ἀδιάσφητο. "Αὐτὸς ὅμως ἔχουμε στὸ νοῦ μας τὸ πρόβλημα τῆς πηγῆς τῆς γνῶσης μας καὶ τὴν ἀποφή τοῦ Locke ὅτι σκεφτόμαστε μόνο μέ τῆς ίδεις καὶ ὅτι ὅλες οἱ ίδεις ἀνάγονται στὴν ἐμπειρία, γίνονται φανερό πώς καὶ μιᾶς γνῶση μας δέν μπορεῖ νὰ πρόηγηται τῆς ἐμπειρίας³.

1. Essay II 25,1.

2. II 11,1-21.

3. Russel, 327.

(VI) ΤΙ ΕΙΝΑΙ ΑΛΗΘΕΙΑ;

'Αλήθεια είπε διώκουν όλες οι έπιστημες κι αύτη άποτελεῖ το στόχο κάθε έρευνας.' Ο Locke κατανέμει καί κατατάσσει όλες τις έπιστημες σε τρεῖς κύριες τάξεις :

- (1) Φυσική. Είναι ή έρευνα τῶν πραγμάτων (τόσο τῶν σωματικῶν όσο καί τῶν πνευματικῶν) καθεαυτά, στές καταστάσεις, ίδια διηγήτες καί λειτουργίες τους.
- (2) Πρακτική. 'Αναζητηπό τῶν μέσων καί τῶν καθοδηγητικῶν γραμμῶν τῆς ἀνθρώπινης πράξης. Το πιο σπουδαῖο σ' αὐτή τήν τάξη είναι ή ήθική, ή όποια αναζητεῖ τούς κανόνες καί τά μέσα που δύνηται στήν εύτυχία.
- (3) Σημειωτική ὡς θεωρία τῶν "σημείων" (συμβόλων) που ἔξυπηρετοῦν το ἀνθρώπινο πνεῦμα για να κατανοή τά πράγματα καί για να μεταδίδῃ τή γνώση του στοὺς ἄλλους. 'Ως ἐκ τούτου ή λογική διαχωρίζεται σε δύο μέρη :
- (α) Γνωστοθεωρητική Λογική, ή όποια έρευνα τήν ἀξία καί τή σημασία τῶν ἰδεῶν καί τῶν συνδέσμων τῶν ἰδεῶν για τή γνώση καί
- (β) Γλωσσική Λογική, ή όποια δύσχολεται με τή σημασία τῆς γλώσσας για τή σκέψη καί έρευνα τις πηγές τῶν λαθῶν τά όποια προκύπτουν ἀπό κακή χρήση τῆς γλώσσας¹.

Στο βασικό έρώτημα τῆς Λογικῆς "τι είναι ἀλήθεια" ο Locke δίνει τήν ἀκόλουθη ἀπάντηση : ἀλήθεια είναι ή συνένωση ή ὁ διαχωρισμός σημείων, ἀνάλογα με τό ἀν τά πράγματα που σημαδεύονται ἀπ' αὐτά συμφωνοῦν ή ὅχι. Διακρίνονται δύο εἶδη σημείων : ἵδεες ὡς σημεῖα για πράγματα καί λέξεις ὡς σημεῖα για ἵδεες. 'Λντεύστοιχα ὑπάρχουν δύο εἶδη ἀληθειῶν : ἀλήθεια ἵδεην (truth of thought) καί ἀλήθεια λέξεων (truth of words). Οι μέν ἐκφράζουν μια συμφωνία στά σημειούμενα πράγματα, οι ἄλλες μια συμφωνία σινές σημειούμενες ἵδεες. Οι τελευταῖς ἔξαρτῶνται λοιπὸν ἀπό τό ἀν ἀντιστοιχῆ στές ἵδεες κάτι τό πραγματικό ή ὅχι' σημαίνονται ὅτι παραστάσεις που ἔχουν συγκριθῆ μεταξύ τους δέν είναι ἀσύμφωνες.

Δέν ἔχουμε λοιπόν να κάνουμε παρά με παραστάσεις : θεμελιακές ἵδεες που δεχόμαστε παθητικά καί σύνθετες ἵδεες που σχηματίζονται με

ένεργητική λειτουργία φυχική."Ετοι μάλισθεις δέν θεωρεῖται παρά ή βεβαιώση τῆς συμφωνίας ή ἀσυμφωνίας τῶν παραστάσεων μεταξύ τους. Γενικότερα κάθε γνώση σημαίνει μια ἄμεση ή ἔμμεση κρίση για τὸ σχέσεις τῶν παραστάσεων :

"ἡ βεβαιότητα τῆς ἀλήθειας εἶναι τότε δεδομένη, ὅταν λέξεις, ἐνωμένες σέ προτάσεις, ἐκφράζουν ἀκριβῶς τὴν συμφωνία μεταξύ τῶν παραστάσεων πού εἶναι σημειωμένες ἀπ' αὐτές τὰς λέξεις ἔτοι μόνος αὐτές ὑπάρχουν πραγματικά"¹.

(VII) ΓΛΩΣΣΑ ΚΑΙ ΣΚΕΨΗ

'Ο Locke ἀποδίδει μιάν ἕδιαύτερη σημασία στὴ γλώσσα ὡς θέμα γνωστοθεωρητικῆς ἐρευνας καύ ἀφιερώνει ἔνα ὀλόκληρο βιβλίο τοῦ κύριου ἐργου του σ' αὐτό τό πολὺ ζωτικό σήμερα θέμα. Στό τρύτο βιβλίο πραγματεύεται τό πρόβλημα τῆς γλώσσας καύ δεύχνει πᾶς οὐ λέξεις εἶναι σημεῖα για παραστάσεις πού ἔχουν ἀνάγκη διερεύνησης: Η γλώσσα εἶναι ἔνα μέσο για συνεννόηση τοῦ ἀνθρώπου μέ τούς ὁμοίους του. Οὐ λέξεις ὅμως δημιουργήθηκαν ἀρχικά ἐντελῶς αὐθαίρετα καύ ἐκφράσεις για πνευματικές λειτουργίες μεταφέρθηκαν ἀπό τὴν αἰσθητή σφαίρα, π.χ. "πνεῦμα", "λόγος" (λέγω, συλλέγω), "αἴτια" (αἴτιος-ἔνοχος), κλπ. Λέξεις ἐπίσης πού ἀρχικά ἦταν σημεῖα για τὰς ἕδιες τὰς παραστάσεις τοῦ καθενὸς χρησιμοποιήθηκαν ἐπειτα ὡς σημεῖα για τὰς παραστάσεις τῶν ἄλλων, καύ μάλιστα ὡς σημεῖα για πράγματα ἀντί για παραστάσεις, καὶ ἐδῶ ὑπάρχει ὁ κύνδυνος νά ἀποδίδουμε πραγματική σημασία σέ λέξεις κενές περιεχομένου. "Αν καύ ἀρχικά σχηματίστηκαν ὡς κύρια ὄνδρα χρησιμοποιοῦνται λέξεις μέ γενική σημασία καύ ἐξυπρετοῦν ὡς σημεῖα γενικῶν παραστάσεων. 'Ο διαχωρισμός genera-species βασίζεται σέ μια γενίκευση τῶν ὄνομάτων ή ὅποια βαίνει παράλληλα πρός τὴν ἀφαίρεση. 'Ο Locke παρατηρεῖ ὅτι ὅσα οὐ μεταφυσικούς παρουσιάζουν ὡς γνώση τοῦ κόσμου δέν εἶναι παρά λέξεις.

Τέτοιες παρατηρήσεις δεύχνουν πόσες πηγές λαθῶν πού εἶναι κρυμμένες μέσα στὴ γλώσσα μποροῦν νά ἀποκαλυφθοῦν. Εἶναι αὐτονόητο λ.χ. μέ τὸν αὐθαίρετο σχηματισμό τῶν ὄνομάτων νά εἶναι ἐντελῶς ἐπισφαλής ή χρήση αὐτῶν τῶν ὄνομάτων ἀπό ἄλλα πρόσωπα. "Οταν βέβαια πρόκειται για τὰ σημεῖα "ἐπτά" καύ "τριγωνο", τότε δύσκολα παρεξηγεῖ κανείς τὴ σημασία τους.

1. Essay, IV 6,3.

'Αλλ' ὅσο πιερό σύνθετες γίνονται οἱ παραστάσεις τόσο οἱ λέξεις τείνουν νά γίνωνται πιερό πολυσήμαντες.' Ο καθένας λ.χ. ἔχει τή δική του ἀποφη για τό τέ σημαίνουν λέξεις ὅπως τιμή, δικαιοσύνη, πίστη, θρησκεία, ἡθική, φιλοσοφία, τέχνη καί τά παρόμοια." Ετσι ἐξηγοῦνται οἱ ἀτέλειωτες συζητήσεις καί διενέξεις πάνω σὲ τέτοια πράγματα." Επειτα μεταχειριζόμαστε λέξεις κενές ἐντελῶς ἀπό κάθε νόημα, οἱ ὅποιες μόνον σύγχυση προξενοῦν, κι ἐδῶ ὁ Locke ἀναφέρεται ἐπίσης στήν πλατωνική φυχή τοῦ κόσμου, στής κατηγορίες τοῦ 'Αριστοτέλη καί ἐπίσης στά ἄτομα τοῦ' Επικούρου καί στόν τρόμο τοῦ κενοῦ (horror vacui) ὡς λέξεις ἀνόητες. 'Ο Locke προσπαθεῖς ἔτσι νά ἀπελευθερώσῃ τή σκέψη ἀπό τά δεσμά τῆς γλωσσικῆς συνήθειας καί τῶν γλωσσικῶν καταχρήσεων καί νά καθιερώσῃ μια κριτική στάση τῆς σκέψης ἀπέναντι στή γλώσσα που εἶναι τό δργανο ἔκφρασής της.

(VIII) ΕΙΔΗ ΚΑΙ ΒΑΘΜΟΙ ΤΗΣ ΓΝΩΣΗΣ

Τό ἐπόμενο πρόβλημα τό ὅποιο ὁ Locke συζητεῖ στό τέταρτο βιβλίο τοῦ ἔργου του εἶναι : πῶς κατανοοῦμε τή συμφωνία ἢ τήν ἀσυμφωνία τῶν παραστάσεών μας; Οἱ γνώσεις μας εἶναι βέβαια πραγματικές ἢν συλλαμβάνουμε τής πραγματικής σχέσεις τῶν παραστάσεων. Οἱ σχέσεις αύτές ἀλλοτε κατανοοῦνται ἀμεσα καί χωρίς ἐξέταση, ἀλλοτε ἀπαιτεῖται ἀπόδειξη, ἀλλοτε ἐπιτυγχάνεται μόνον μια μικρή ἢ μεγάλη πιθανότητα καί ἀλλοτε περιοριζόμαστε στήν ἀπλή πίστη ἢ γνώμη. "Ετσι ἡ γνώση παρουσιάζειται μέ ποικίλες μορφές καί σέ ποικίλες βαθμίδες :

(1) Ἐνορατική γνώση. 'Ο νοῦς κατανοεῖ τή συμφωνία ἢ τήν ἀσυμφωνία μεταξύ τῶν παραστάσεων ἐντελῶς ἀμεσα, χωρίς νά ἔχη ἀνάγκη ἐνδιάμεσου, χωρίς νά ἀπαιτήται ἐξέταση ἢ ἀπόδειξη, ὅπως ἀκριβῶς παρατηρεῖ τό μάτι του τό φῶς, ἀπλῶς γιατί τό βλέμμα κατευθύνεται πρός αύτο. Αύτή ἡ γνώση εἶναι σαφής ἀλλοδ μόνη της καί εἶναι ἡ πιερό σύγουρη γνώση που μπορεῖ νά συλλάβῃ ὁ ἀνθρωπος. "Ετσι γνωρίζουμε π.χ. ὅτι τό λευκό δέν εἶναι μαύρο, ὅτι τό τρία εἶναι μεγαλύτερο ἀπό τό δύο, ὅτι εἶνα μέρος τοῦ κύκλου εἶναι μικρότερο ἀπό ὅλο τόν κύκλο. Εδῶ ἀνήκουν ὅλες οἱ αύτα πόδεικτες καί αύτονόητες προτάσεις (ἀξιώματα).

(2) Ἀποδεικτική γνώση. Αύτή θεμελιώνεται πάνω στήν ἐνορατική γνώση καί κερδίζεται μέσα ἀπό ἐπιχειρήματα καί ἀποδειξεις. Η σχέση ἐνορατικής γνώσης καί ἀποδεικτικῶν γνώσεων εἶναι σάν τή σχέση προτύπου καί ἀπεικονύσεών του, ἀλλ' ἡ εύκρινα πόύ ἀντανακλάται πάνω σὲ

πολλούς καθρέπτες γίνεται πιστό θολή καί ἀσαφής. Αύτό σημαίνει ότι η ἀποδεικτική γνώση ἔχει κάτι τὸ πότε τὴν συνοήνεια τῆς ἐνορατικῆς γνώσης πάνω στὴν ὅποια ἐδράζεται, ἀλλά μέσα ἀπό τὴν ἀλυσύνα τῶν ἐπιχειρημάτων χάνεται σὲ σαφήνεια καί σὲ πειστική δύναμη.

(3) Πιθανή γνώση. Κάθε γνώση πού δέν είναι οὔτε ἐνορατική οὔτε ἀποδεικτική δέν ἔχει βεβαιότητα ἀλλά είναι μόνον σὲ ποικίλους βαθμούς πιθανή. Δέν πρόκειται λοιπόν για καθαυτό γνώση (knowledge) παρά μόνο για πίστην ή γνώμην (Faith or opinion). 'Εδῶ βέβαια πρέπει να ἔχουμε ὑπόψη ότι προτάσεις πού ἀποδεικνύονται ἐπιστημονικά είναι μόνον ἐπιδεκτικές πίστης ἀπό μή εἰδικούς' οταν λ.χ. ἔνας μαθηματικός μᾶς βεβαιώνη ὅτι τότε σύνολο τῶν γωνιῶν ἐνός τριγώνου λέσει πρός δύο ὄρθες, τότε πιστεύουμε κι αἱς μήν εἶμαστε σὲ θέση να τό ἀποδεῖξουμε: Επίσης συμπεράσματα πού προκύπτουν ἀπό ἀναλογία κατέχουν παντοτε μια πιθανότητα μόνον καί ὡς ἐκτούτου ἀνήκουν στή γνώμη.

(4) Αίσθητή γνώση. Είναι η ἐνστικτώδης πεποίθηση για τὴν ὕπαρξη αἰσθητῶν πραγμάτων, πεποίθηση ὅμως πού δέν είναι δινθεκτική.

(IX) ΕΙΔΗ ΣΥΜΦΩΝΙΑΣ ΚΑΙ ΑΣΥΜΦΩΝΙΑΣ ΤΩΝ ΙΔΕΩΝ

'Επειδή κάθε γνώση ἀνάγεται σὲ μια κρίση τῆς συμφωνίας ή ἀσυμφωνίας τῶν παραστάσεων, ή περιοχή τῆς γνώσης θά συμπίπτη μέ τές ποικίλες δυνατότητες μιᾶς τέτοιας συμφωνίας ὅσο αὐτή μᾶς είναι δυνατή να γνωσθῇ.' O Locke διακρύνει τέσσερα εἶδη δυνατής συμφωνίας (agreement) καί ἀσυμφωνίας (disagreement) τῶν ἴδεων μας :

(1) Ταυτότητα καί διαφορά. 'Εδῶ η ταυτότητα δεδομένων παραστάσεων μέ τόν ἑαυτό τους καί η διαφορά τους ἀπ' ὅλες τές ἄλλες γίνεται γνωστή ἐντελῶς ἀμεσα. Δέν χρειάζεται καμιά λέξη διαφορετικό ἀπό "κόκκινο" καί "τετράγωνο" συνδέεται μέ τὴν πρώτη σύλληφη αὐτῶν τῶν ἴδεων. 'Οταν πρόκειται για σαφεῖς καί εύχρινεῖς παραστάσεις ἔχουμε πλήρη καί ἄνευ ὅρων βεβαιότητα.

(2) Σχέση. Πρόκειται για σχέσεις παραστάσεων. Οι σχέσεις ὅμως αὐτές προποτέθενται ὡς δημιουργημένες ἀπό τό ἴδεον τό πνεύμα ὅπως ἐκεῖνες τῶν μαθηματικῶν καί τῆς ἡθικῆς.

(3) Συνύπαρξη ή ἀναγκαστική συνάφεια. 'Αφορᾶ τές ούσιες καί τά συμβεβηκότα, δηλαδή ἔνα λέξη εἶδος σχέσεων. 'Η πρόταση "ὁ σύνδηρος εί-

ναί επιδεκτικός μαγνητικῶν ἐπενεργειῶν" σημαίνει ὅτι αὐτή ἡ ποιότητα εἶναι δεμένη κανονικά μὲν τὴν παράσταση "σύνδηρος".

(4) Πραγματική ψηφιακή. Στό παράδειγμα "ὁ θεός ύπαρχει" πρέπει νά εἴφεράζεται ὅτι ἔνα ὅν πού ἀντιστοιχεῖ στήν παράστασή μας "θεός" ύπαρχει ἔξω ἀπό τή συνείδησή μας.

(X) ΤΑ ΜΑΘΗΜΑΤΙΚΑ

Γιά τόν ἐμπειριστή Locke τά μαθηματικά εἶναι ὑδεώδης ἐπιστήμη γιατέ παρέχει πρότυπο ἀποδεικτική γνώση. Τέ σημαίνει "ἀποδεικνύω" μπορεῖ κανείς μόνον ἀπό τά μαθηματικά νά τό μάθη. Οἱ ἀποδεικτικούς τους λόγους εἶναι "σταθεροί καί διάφανοι σάν διαμάντια". "Ετσι τά μαθηματικά παρουσιάζονται ως ἔνα ἀνέφικτο πρότυπο γιά ὅλες τές ἀλλες ἐπιστήμεις καί ἐπίσης ἔνα ἀσύγκριτο μέσο ἀγωγῆς πρός αύστηρή σκέψη. Τά ἀντικείμενα τῶν μαθηματικῶν δέν ἔχουν κανένα πραγματικό πρότυπο πρός τό ὅποιο θά ἔπρεπε νά ἐπιδεικνύουν τήν ὁμοιότητά τους γιά νά εἶναι "πραγματικά", αύτά εἶναι ιά ἕδα πρότυπα ἢ ἀρχέτυπα (archetypes) : εἶναι σχεδιασμένα μέσα στό πνεῦμα τοῦ μαθηματικοῦ χωρίς αύτός νά υιδέται ἀν βρέσκωνται παρόμοια στόν πραγματικό κόσμο τῆς ἐμπειρίας. 'Εδω ἔχουμε νά κάνουμε γιά αὐτοδημιουργήμενες παραστάσεις καί γιά τές σχέσεις τους, γιαί παραστάσεις πού ἀποτελοῦν παράγωγα τῆς συνδυαστικῆς ἐνέργειας τοῦ πνεύματός μας. Πρόκειται λοιπόν γιά μιά αύστηρά ἀπριστική καί ἀναλυτική ἐπιστήμη.

Λύτη ἢ ἄποφη τῶν μαθημάτικῶν στήν ὁποία Hobbes, Locke καί Hume εἶναι ούσιαστικά σύμφωνοι ταυτιάζει πολὺ καλά μέ τήν βασική θέση τῆς ἐμπειρίκης φιλοσοφίας. 'Η ἐμπειρία ὅμως μᾶς μαθάνει πράγματα καί ποτέ ἀναγκαιότητα. 'Η ἀποδεικτικότητα ως ἐκ τούτου τῶν στοιχειωκῶν μαθηματικῶν, πού ἥταν τότε γνωστά μόνον, ἔπρεπε ἀκριβῶς νά φαίνεται σάν κάτιο θαυμάσιο : τά μαθηματικά φάνταζαν σάν ἐπιστήμη πού δραπετεύει ἀπό τήν περιοχή τῆς πραγματικότητας καί γίνεται λογική ὀνάλυση σχέσεων τῶν παραστάσεων οἱ ὅποιες ἀποτελοῦν ἀπλῶς παράγωγο τῆς δημιουργικῆς μας φαντασίας. "Εισι ὅμως ἢ ἀναγωγή τῆς μαθηματικῆς γνώσης στήν ἐμπειρική πραγματικότητα γινόταν ἔνα αίνιγμα, τοῦ ὅποιου τή λύση ἐπιχείρησε πρῶτος ὁ Kant.

(XI) ΤΑ ΟΡΙΑ ΤΗΣ ΓΝΩΣΗΣ

'Από τές γνωστές μας προϋποθέσεις ἔπειτας ὅτι ἡ γνώση μας δέν μπορεῖ νά ἔκτείνεται πέρα ἀπό τήν περιοχή τῶν παραστάσεων μας. 'Αλλά μά-

νον ἔνας ἀνόητος θά μποροῦσε νά πιστεύῃ ὅτι τά ὅρια τῶν παραστάσεών μας συμπέπτουν μέ τά ὅρια τοῦ πραγματικοῦ κόσμου. 'Υπάρχουν πράγματα στό σύμπαν τά ὅποια μᾶς διαφεύγουν καύ πρός τά ὅποια σχετιζόμαστε ὅπως ὁ τυφλός πρός τά χρώματα. 'Αλλ' ἀκόμα καύ μέσα στήν περιοχή τῶν προστιθμών σ' ἐμᾶς πραγμάτων φύ παραστάσεις μας εἶναι συχνά ἐλλιπεῖς καύ μέ πολλά χάσματα. Ὁρισμένα πράγματα μᾶς εἶναι αρυμμένα ἐπειδή εἶναι πολύ ἀπομακρυσμένα ἀπό μᾶς (ὅπως ἡ σύσταση τῶν ὀστέρων) ή εἶναι πολύ μικρά (ὅπως ἡ ἐσώτερη δομή τῶν ὄλικῶν σωμάτων). 'Ο κόσμος λοιπόν πού παριστάνουμε εἶναι μικρότερος ἀπό τόν πραγματικό κόσμο καύ ἐπιπλέον ἡ περιοχή τῆς γνώσης μας εἶναι μικρότερη ἀπό τόν κύκλο τῶν παραστάσεών μας. Θά πρέπη νά ξέρουμε ὅτι ἡ περιοχή τῆς. Ἄγνοιάς μας εἶναι εύρυτερη ἀπ' αὐτήν τῆς γνώσης μας. Εἶναι ἀδύνατο νά εἰσδύσουμε στό ἐσωτερικό τῆς φύσης καύ στήν δυνάμεις πού λειτουργοῦν μέσα της, οὕτε εἶναι δυνατό νά γνωρίσουμε τήν ούσιά τοῦ κόσμου τῶν πνευμάτων. 'Ο Locke παρατηρεῖ, ἐντελῶς ὅμοια μέ τό πνεύμα τοῦ Kant, ὅτι εἶναι ἀδύνατο νά ἀποδειχθῇ αύστηρά ή ἀϋλότητα τῆς ψυχῆς ὅπως ἀλλαστε καύ ή ὄλικότητά της. 'Η γνώση μας γενικά δέν μοιάζει μ' ἔναν λάμποντα ἥλιο. μοιάζει μᾶλλον μ' ἔνα κερά πού καίει. 'Η μικρή ὅμως αὐτή λάμψη εἶναι ἀρκετή για νά φωτίζη τό δρόμο μας καύ νά ἐξυπηρετή τήν ἐπίτευξη τῶν σκοπῶν τῆς ζωῆς μας. 'Εάν δέν εἶναι κανείς εύχαριστημένος μ' αὐτό, θά μοιάζῃ μ' ἔναν νωθρό καύ γκρινιάρη ύπηρετη ὁ ὅποιος δέν θέλει νά κάνη τές δοκιμές του μέ τό φῶς τοῦ κεριοῦ ἀλλά δικαιολογεῖται νά μένη ἀπρακτος γιατύ λεύκει τό φῶς τοῦ ἥλιου¹. 'Ο Locke γράφει χαρακτηριστικά στόν πρόλογο τοῦ Δοκιμάου του :

"Τό πνεύμα μας εἶναι σάν ἔνα λυχνάρι πού ἔχουμε μπροστά στά μάτια μας καύ πού σκορπίζει ἀρκετό φῶς για νά μᾶς φωτίσῃ σ' ὅλες τές ύποθέσεις μας...." Αν θέλουμε νά ἀμφιβάλλουμε για κάθε πράγμα ζώνας τερα, ἀφοῦ δέν μποροῦμε νά τά γνωρίσουμε ὅλα μέ βεβαιότητα, κάνουμε ὅ, τε ἔνας ἀνθρωπος πού δέν θά ήθελε νά χρησιμοποιήσῃ τά πόδια του για νά ξεφύγη ἀπό ἔναν ἐπικίνδυνο τόπο ἀλλά θά ήθελε φτερά".

'Ο φιλόσοφος ἀλλαστε ἐπαναπαύεται μέ τή σκέψη ὅτι "έχεινο πού χρειάζεται δέν εἶναι νά γνωρίσουμε ὅλα τά πράγματα, ἀλλ' ἔχεινα πού ἐξυπηρετοῦν τήν διακυβέρνηση τῆς ζωῆς μας". Μέ τήν πραγματιστική αὐτή

1. Essay IV 4,6* IV 8,8.

θέση δέν ύπάρχει κανένας λόγος να άνησυχούμε έπειδή ύπάρχουν πολλά πράγματα που έκτείνονται πέρα από την περιοχή της γνώσης μας.

(XII) Η ENNOIA ΤΗΣ ΟΥΣΙΑΣ

Έκεινο που έχει σημασία για τόν Locke δέν είναι να όργανώσουμε μια μεταφυσική και να γνωρίσουμε αύτό που δέν είναι δεδομένο άλλα να γνωρίσουμε τα πράγματα (knowledge of things). Ού απλές βέβαια παραστάσεις, που προκαλούνται από έπενέργειες τῶν πραγμάτων πάνω στά αύσθητήριά μας, είναι "πραγματικές". Δυσκολία παρουσιάζουν μόνον ού σύνθετες παραστάσεις : ού ούσες. Εάν σ' αύτές δέν άντιστοιχη ἔξω από τή συνείδησή μας τύποτε τό πραγματικό, τότε ολη ή πραγματικότητα της γνώσης μας τύθεται ύπό έρωτηση. Είναι τό πρόβλημα για τή γνωσιοθεωρητική σημασία τῶν σύνθετων παραστάσεών μας, τῶν παραστάσεων-ούσιων. Ού παραστάσεις αύτές προκύπτουν από τύς αύσθητικές έντυπώσεις μέσω της μνήμης, της έπικοινωνίας και της άφαντεσης μέ τή βιοήθεια της γλώσσας. "Αν ρωτήσουμε λοιπόν, ποιά είναι ή έμπειρη καί βάση της παράστασης της ούσιας, φαύνεται οτι αύτή δέν είναι ολη παρά ή σταθερή συνύπαρξη όρισμάνων απλῶν παραστάσεων. Αύτές ώς ἐκ τούτου φαύνονται ένωμένες σ' ένα πράγμα και λέγονται μ' ένα ονομα. "Ετσι ή παράσταση που προβάλλεται μέ τή λέξη "παγώντας" είναι ίνα πλατύ και πολύχρωμο πτέρωμα, ψηλά πόδια, ψηλός λαιμός, ίνα όρισμένο παράστημα, μια δρισμένη φωνή και πολλές άλλες ίδιες της της ίδιες που είναι δεμένες μαζί κάτω από τό ονομα αύτο. Άλλα τό άντικείμενο αύτό της έμπειριας τείνει να γίνη φορεύεται ολων τῶν ποιοτήτων που απορρέουν απ' αύτό και από έμπειρη την ίδια πράγματος γίνεται μεταφυσική ίδια ούσιας. Η ίδια ίδια ούσιας της ούσιας είναι άσαφής. Ούσιες ύπάρχουν άλλα δέν μπορούμε να τύς γνωρίσουμε¹.

'Ο Locke διακρίνει τρία είδη παραστάσεων ούσιων :

- (1) Πνευματικές ούσιες ή πεπερασμένα πνεύματα (προκάντων ή παράσταση της ίδιας της ψυχής μας), που σχηματίζονται από τύς απλές ίδιες στοχασμού.
- (2) Βιτατές ούσιες ή πραγματικές σώματα που σχηματίζονται από τύς ίδιες της αύσθησης.

1. Essay II, 23·III 6, 21·IV 4, 11, 12, 13·6, 14, 15).

(3) "Απειρη πνευματική ούσεα ή θεός πού προκύπτει άπό τές ίδεες τῆς υπαρξης, τῆς δύναμης, τῆς γνώσης, τῆς εύτυχίας ή τῆς μακαριότητας, μέσα άπό τή συνάφεια τους μέ τήν ίδεα τῆς άπειρότητας.

Στήν πρώτη περίπτωση ύπαρχει τό άναμφισβήτητο γεγονός ὅτι έγώ ο ίδιος έχω συνείδηση τῆς δικῆς μου υπαρξης ως μιᾶς σκεπτόμενης καί αἰσθανόμενης ούσεας. 'Η δική μου υπαρξη εἶναι θέμα ένορατης γνώσης καί δέν έπιδέχεται οὕτε άπαιτει άποδειξη. "Αν άμφιβάλλη κακεύς για τήν υπαρξη τοῦ έαυτοῦ του μπορεῖ να τήν πείσῃ περί τοῦ άντιθέτου ή πείνα λ.χ. ή ένας καί μόνον πόνος.

'Ως πρός τήν υπαρξη τοῦ κόσμου τῶν σωμάτων πρέπει νά δεχτούμε ὅτι μπορούμε βέβαια νά γνωρίσουμε ένορατηκά τές παραστάσεις σωματικῶν πραγμάτων ἀλλ' οὐδὲ αύτά τά ίδια τά πράγματα.

"Η φτλή υπαρξη τῆς παράστασης μέσα στήν φυχή άποδεικνύει τήν υπαρξή του στόν κόσμο".

Τό βήμα άπό τόν έσωτερικό πρός τόν έξωτερικό κόσμο μπορεῖ τότε μόνον νά γίνη ὅταν θά έχουμε λόγους νά θεωρούμε τές παραστάσεις μας ως ἀποτελέσματα τῶν πραγμάτων πού έπενεργούν πάνω μας μέσω τῶν αἰσθητηρῶν ὅργανων. Ού αἰσθητές παραστάσεις δέν εἶναι ἀπλά πλάσματα τῆς φαντασίας ἀλλά προκαλούνται ἀπό πράγματα πού ύπαρχουν ἔξω ἀπό μας. 'Εάν θά ἔλεγε κανεύς ἀπό ύπερβάλλοντα σκεπτικισμό ὅτι ὅλη ή συνειδητή ζωή μας δέν εἶναι παρά μόνον ἔνα μεγάλο δύνειρο, τότε θά μπορούσε κανεύς νά τοῦ ἀντιτείνη ὅτι αύτός ὁνειρεύεται ἐπίσης καί ὅταν ἐκφράζη αύτή τή σκέψη, καί ἐπομένως ἔνας ξύπνιος ἄνθρωπος δέν εἶναι ἀνάγκη νά τοῦ ἀπαντήσῃ. Μ' αύτο τό νόημα ο έξωτερικός κόσμος ύπαρχει σύγουρα καί η πραγματικότητά του δέν εἶναι σύγουρη ένορατηκά οὕτε μέ τό αύστηρο νόημα άποδεικτηκά παρά σύγουρη αἰσθητά. 'Η βεβαιότητα ὅμως ἐδῶ δέν εἶναι ἀπόλυτη ἀλλά μιά πιθανότητα ύψηλού βαθμοῦ. 'Επιπλέον ή βεβαιότητα αύτή δέν ίσχυει πέρα ἀπό τήν παρούσα μαρτυρία τῶν αἰσθήσεων. Δέν μπορῶ λ.χ. νά εἴμαι βέβαιος ὅτι ὁ ἄνθρωπος πού εἶδα πρό ἐνδικτοῦ ύπαρχει ἀκόμα τώρα, διότι ἀνάμεσα στήν πραγματική υπαρξη ἐνδικτοῦς καί σέ μιά παράσταση πού κρατῶ στή μνήμη δέν ύπαρχει κανένας ἀναγκαῖος δεσμός. 'Αν δέν άμφιβάλλω, εἶναι γιατί αύτό ἐξυπηρετεῖ τήν πρακτική μου ζωή. 'Εάν θά ἐπρεπε νά βρω ἕκανοποιητικές ἀποδείξεις για τήν υπαρξη τοῦ προκείμενου φαγητοῦ καί ποτοῦ, αύτό θά μέ διδηγούσε ἀναμφίβολα σέ θάνατο ἀπό τήν πείνα. Τό πνεῦμα μας δέν έχει δομή πού ἐξυπηρετεῖ τήν θεωρητική γνώση ἀλλ' εἶναι κομμένο στά μέτρα τῆς πρακτικής ζωῆς. 'Η γνώση ἐξυπηρετεῖ τήν βιολογική χρησιμότητα καί έχει ἔναν πραγματιστικό χαρακτήρα.